

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

**ИДЕЈЕ ЗАВЕРЕ И ПРЕВРАТА КАО СРЕДСТАВА
ПОЛИТИКЕ (АПИС, ПРИНЦИП, АЛЕКСАНДАР
УЈЕДИНИТЕЉ)**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Проф. др Мирослав Младеновић

КАНДИДАТ:

Марко Илић

Београд, 2017. године

Садржај

Увод.....	3
1. Појам политике	4
1.1 Класично поимање политике	4
1.2 Средњевијековно поимање политике	5
1.3 Модерно поимање политике	6
1.4 Савремени појам политике.....	7
2. Појмовно одређење силе.....	8
2.1 Насиље	9
2.2 Политичко насиље.....	9
2.3 Преврат	10
2.4 Државни удар.....	11
2.5 Пуч	12
3. Завјера.....	12
3.1 Политичка завјера.....	13
4. Мајски преврат.....	14
4.1 Друштвено-политичке прилике прије Мајског преврата.....	15
4.2 Драгутин Димитријевић Апис.....	17
4.3 Организација завјере	18
4.4 Ноћ између 28. и 29. маја 1903. године.....	21
5. Сарајевски атентат	22
5.1 Млада Босна.....	23
5.2 Гаврило Принцип	24
5.3 Припрема и извршење Сарајевског атентата.....	26
6. Марсејски атентат	29
6.1 Друштвено-политичке прилике у Краљевини Југославији.....	30
6.2 краљ Александар I Карађорђевић	32
6.3 Припрема и извођење Марсејског атентата.....	32
Закључак.....	34
Литература	36

Увод

Преврат и завјера су појмови који већ на први поглед изазивају пажњу читаоца, да ли због тога што наша општа а неријетко и стручна јавност ужива у сензацији коју изазивају теме које су обавијене плаштом тајности и опште забрањености па су самим тим и табу, није сасвим јасно? Наведени појмови у комбинацији са појмом политика добијају један сасвим нови концепт, управо из разлога што нешто што је иначе популарно, али не и сасвим легално: "Све политичке завере су нелегални чинови."¹, постаје средство које се користи у политици или ради политике. Можда тај детаљ не би требао ни чудити, управо из разлога што је према Симеуновићевом мишљењу: "Политика пре свега тајна, а не јавна делатност. Пажљивијем погледу не може промаћи да преко 80 одсто активности у политици нису јавне; другим речима казано, оне су тајне".² Наравно, није циљ овог рада доношење тенденциозних закључака којима се политика своди само на тајно и завјереничко дјеловање. Међутим, у наставку ће се недвојбено показати како завјера и преврат ипак заузимају своје мјесто међу политичким средствима, првенствено за, нелегално освајање и задржавање власти, а затим и као инструменти који могу довести до остварења спољнополитичких циљева. Током цјелокупне историје човјечанства било је небројено примјера организовања завјера, односно политичких преврата који су за резултат имали промјену владара, типа владавине или, како би се данас рекло, пројемјену уставно политичког уређења једне државе. Такве тенденције нису могле заобићи ни Србију, смјештену на Балкану, турском подручју на којем се вијековима преламају интереси великих сила. Пролазећи кроз тешка раздобља свог бивствовања, борбу за национално ослобођење и задобијање државности у XIX вијеку, као и идеју националног уједињења Срба, па и свих Словена у XX вијеку, Србију су потресали многи тајно скровани и организовани преврати. Примјери који су већ и у самом наслову овог рада назначени, пружиће потребну емпиријску потврду или негацију, научних, прије свега теоријских ставова који ће бити изнесени. Јасно је да ће богатству овог рада допринијети и чињеница да је сваки од примјера себи својствен; што по начину извођења, мотивима, организованости, постојању или не постојању иностраног фактора, као и конкретних посљедица по политичке системе држава у којима су се одиграли, а и цјелокупни историјски слијед догађаја на међународној политичкој сцени. Без сумње атентати организовани од стране завјереника на овим просторима имају и мноштво заједничких одредница које самим тим и уобличавају овај рад као компактну цјелину.

¹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 110. стр.

² Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 176. стр.

Критичким разматрањем историјских чињеница и теоријских уопштавања, аутор овог рада, покушаће пружити мали допринос науци. Циљ овог дјела је евалуација већ достигнутог у науци, уз интерпретацију чињеница објективно, без острашћености приликом заузимања одређених ставова, као и давање сопственог доприноса у смислу бацања свјетла на одређене историјске догађаје из личног угла. Сам рад ће бити тако конципиран да ће читалац бити у могућности да донесе сопствени суд о предмету рада, без непотребног наметања ставова од самог аутора. Надам се да ће овај рад у будућности послужити некоме као основа новог истраживања.

1. Појам политике

Завјера и преврат као средства политике, очигледно представљају уже појмове од саме политике као јакo комплексног и вишезначног појма. Стога је корисно првенствено навести неколико дефиниција политике, како би се добио бољи увид у ту сложену појаву. Било би исправно навести неколицину поимања политике, која су кроз историју заузимала значајно мјесто у теоријским расправама о политици.

1.1 Класично поимање политике

Антички филозофи су нерјетко расправљали о, условно речено, политици, с обзиром на то да су је они барем на самом почетку углавном поистовјећивали са појавама као што су моћ, односно власт. Њихова излагања су нерјетко обилovala констатацијама о врлинама које треба да има добар владар, односно о идеалном облику владавине. Управо су софисти ти који су имали занимљиве ставове о политици и власти у самом зачетку развоја тих појава. "Софиста Горгија је сматрао да је највећа вредност моћ, односно власт, а његов ученик Каликле је сматрао да је исправно да владају они који су по природи најјачи и најспособнији и да свако друго вођство квари човека будући да је принуђен да трпи горег од себе као вођу."³ Међутим, с обзиром на то да је Грчка изродила доста врлих филозофа, а недвојбено једни од најзначајних су и Платон и Аристотел, постоје и вјероватно прихваћенија размишљања о политици. Платон наике у свом промишљању о политици тежи што је више

³ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 45. стр.

могуће приближити се реалности управљања односно владања полисом, прије свега власти заснованој на правди." *Платон* види као суштину политике умно и праведно поступање и регулисање међусобних односа у полису ради складности суживота. Правда је регулативни инструмент који обезбеђује задовољство свих и тиме и стабилност заједнице. Полис је стога заједница уређена на принципу правде."⁴ Док Аристотел између осталог политици даје својство својеврсног инструмента за постизање општег благостања. "Аристотел одређује политику као науку о свесном и вољном делању (*praxis*). Она садржи посматрање, промишљање и одлучивање (*theoria*), али се не састоји само од њих. Делање је радња и кретање усмерено ка постизању општег добра као циља (*telos*). Циљ је врли живот полиса који кроз остварење човекових потреба у складу са његовом природом води ка срећи и задовољству (*eudaimonia*)."⁵

1.2 Средњевијековно поимање политике

У раном средњем вијеку долази до промјене у представљању и размишљању о политици и самој власти. Наиме, то је период у историји у којем се влада углавном по личном нахођењу, не придајући много значаја општем интересу и добростању грађана политичких творевина којим управљају. "Политика потпуно прелази у руке краљева и царева, који владају државама као својим имањима и по очинском принципу беспоговорне ауторитативности, а обичном човеку остаје његова приватност као само његово поље мишљења и делања."⁶ Црква као што је познато у овом периоду има значајну улогу у потврђивању владара, па самим тим и у политици, уз то је имала примат и у образовању, које није било лако доступно свима, што је вјероватно утицало на могућност лакшег манипулисања већином необразованим становништвом. У дјелима филозофа раног средњег вијека првенствено Томе Аквинског примјетно је кориштење неких Аристотелових теоријских ставова прије свега о моралу и доброту као предмету тежње у оквиру заједнице. "Ни свака људска заједница није по њему достојна назива државе, него само она која своје грађане законом овласти на морално делање које води добром животу."⁷

⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 45. стр.

⁵ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 45. стр.

⁶ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 48. стр.

⁷ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 49. стр.

И према учењу св. Августина уочљив је значај који црква тада имала. "...у којима се заступа становиште о супрематији духовне власти над световном и потреби стварања универзалне државе."⁸

1.3 Модерно поимање политике

Својеврстан модернизам, односно излазак и "мрачног" средњовјековног размишљања о политици и држави уопште, примјетан је у филозофији Макијавелија, Томаса Хобса и Томаса Мора. Они одбацују класично учење о политици и теже дефинисању политике око појма моћи и силе. Политика према Макијавелијевом мишљењу прераста у борбу за долазак, односно опстанак на власти. "Политика све више прераста у борбу за освајање, учвршћивање и задржавање власти."⁹ Такође и средњевјековно поимање политике представља безначајан фактор за нововјековне филозофе. "Макијавели је политику лишио морала и религиозности, поставио резултат за једино мерило успеха у политици, а лаж и превару за њено средство."¹⁰ И Томасу Хобс је свјестан моћи која се налази у рукама владара па покушава пронаћи модел по коме би грађани били заштићени од самовласти моћних. "...својим учењем о политици као зони моћи раскида са класичним схватањем политике сматрајући да је главни садржај политике конституисање неутралних, технички савршених државних установа које ће човека заштити од необуздане моћи која ствара неизвесност и несигурност у друштву."¹¹ За овај период је карактеристична и својеврсна инструментализација силе у рукама властодржаца за одржавање неприкосновености при управљању. "Ако бисмо за овај период дефинисали политику, могли бисмо да кажемо како је она била делатност владања заједницом посредством посебно организоване форме-државе - која је своје одлуке обезбеђивала поседовањем монопола физичке силе"¹² Промисања о политици која у њено средиште стављају моћ, силу, односно средства политике примјетна су и у XX вијеку код Макса Вебера "Вебер утврђује политику као борбу за моћ."¹³

⁸ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 17. стр

⁹ Жељко Иваниш, Мирослав Младеновић и Зоран Драгишић, *Политички систем*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, 2006., 17. стр.

¹⁰ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 18. стр.

¹¹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 18. стр.

¹² Жељко Иваниш, Мирослав Младеновић и Зоран Драгишић, *Политички систем*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, 2006., 20. стр.

¹³ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 52. стр.

Постоји још неколико значајних учења о политици која су претходила савременом појму политике, она су углавном груписана на основу својих сличности. Па стога постоје; "тоталитаристички комплекс одређења политике и политичког; марксистичко одређење политике и политичког; емпиријско аналитичка одређења појма политике и политичког; уз већ наведене теорије које припадају реално политичком промишљању о политици (у чијем је средишту сукоб, моћ, рат, сила, борба за власт) и коначно нормативно-онтолошка одређења појма политике."¹⁴ Суштина тоталитаристичког комплекса одређења политике и политичког је разликовање, пријатеља од непријатеља, првенствено политичких непријатеља. Како би се политички непријатељи могли уклонити, односно поразити прије него они поразе нас. "Ми заправо највише размишљамо о непријатељима, тј. о онима који су по нас опасност, такмаци у борби за власт, моћ, уопште за позицију у политици."¹⁵ Из теорије Карла Шмита, као једног од репрезентативних представника ове групе теорија. С друге стране марксистичко одређење политике представља исту, као последицу класне борбе која има и своје предности и недостатке по класно друштво. "Политика може бити корисна на плану еманципације од економског и политичког угњетавања. Негативна димензија политике у дефиницијама са марксистичким предзнаком је што политика потчињава човека човеку, проузрокује отуђење, што је, као и експлоатација, инструмент отуђења човека од човека."¹⁶ Емпиријско-аналитичка група теорија о политици су покушала отклонити недостатке претходних теорија, међутим и оне саме нису без мањкавости. "Емпиријско-аналитичким приступом покушавају се премостити недостаци претходних комплекса одређења политике тиме што се под политиком подразумева нешто што се може истраживати."¹⁷ Давањем овог кратког прегледа развоја поимања политике и политичког жели се постићи систематичност у излагању али и указати на саму комплексност појма који се обрађује.

1.4 Савремени појам политике

"Политика је сложена и динамична реална друштвена појава која обухвата политичку свест, процесуално и систематично политичко делање и друге политичке активности разноврсних типова актера који се дозвољеним или недозвољеним средствима боре за моћ

¹⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 50.,51.,52.,53. стр.

¹⁵ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 52. стр.

¹⁶ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 53. стр.

¹⁷ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 54. стр.

одлучивања или се пак споразумевају у оквирима прихваћених правила ради усаглашавања и остваривања својих ужих и ширих интереса и потреба у оквиру расподеле вредности, као и специфичну организационо-институционалну структуру намењену за вођење јавних послова и решавање проблема у друштвеној заједници. Она је уједно и уметност илузије."¹⁸ Као што је примјетно из наведене дефиниције политика се не своди само на дјелање државе, него постоје и други актери као што су међународне организације и мултинационалне корпорације које данас имају утицај прије свега на међународну политику. С друге стране и такозвани цивилни сектор заузима мјесто у утицају на доношење одређених одлука. "Цивилни сектор располаже данас великом количином политичког утицаја и бар једним својим делом интензивно партиципира у креирању и надзору спровођења политичких одлука за које је заинтересован."¹⁹ Видљиво је и помињање разноврсних политичких средстава и метода који нису у свим случајевима легални. "...да се практично може рећи да се у политици користе скоро сва, ако не и сва средства, и најразноврснији, па и морбидни методи борбе попут самоубилачких акција, будући да политика није само поље легалног, као договореног и допуштеног ангажмана"²⁰

2. Појмовно одређење силе

Сила је појам који је данас јако распрострањен у јавности и често му се приписују значења која му увијек и не припадају, односно примјетно је и одређено поистовјеђивање појма силе са појмом моћи или насиља. Неријетко се сила појављује и у политичком дјелању и самим политичким односима, те је из тог разлога неопходно разграничити шта је то сила и колики она утицај заиста има. Термин сила има више значења: "а) у најширем, неспецифичном значењу она означава исто што и моћ; б) у ужем, специфичном смислу, значи посебну врсту моћи, и то ону која је уперена против воље онога према коме је усмерена; в) у најужем значењу, које се посебно употребљава у друштвеним наукама, сила означава физичку силу, тј. могућност употребе средстава физичке принуде, односно њену употребу и г) понекад се израз сила изједначава са васиљем које представља употребу силе ради одржавања и присиљавања на нешто што се не жели."²¹ Општепознато је да држава као политичка заједница има монопол на легалну примјену силе. Међутим то не спречава и неке друге недржавне актере да наступају са позиције силе, односно да своје интересе

¹⁸ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 61. стр.

¹⁹ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 58. стр.

²⁰ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 60. стр.

²¹ Љубомир Стајић, *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2011., 83. стр.

покушавају арикулисати употребом силе. "У оквиру сваког друштва постоје појединци, групе, класе, националне мањине, народи и други друштвени субјекти који, у већој или мањој мери, са већом или мањом опасношћу по то друштво, покушавају или примењују силу ради остварења својих циљева." ²²

2.1 Насиље

Већ је раније напоменуто како се појмови сила и насиље често мијешају или поистовјећују па из тог разлога доносимо и својеврсно одређење појма насиља како би се отклониле недоумице у дефинисању кључних појмова за постизање циља овог рада. "Насиље није ни проста употреба силе, већ је њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима, уколико се не ради о човеку." ²³ Неопходно је истаћи да сила и насиље као појмови који су у општој јавности доста слични ипак имају своје различитости, наиме " за разлику од силе која је као средство којим се делује статична категорија и као таква материјална претпоставка насиља, насиље као деловање увек подразумева акцију и динамику." ²⁴ Уочљиво је из наведене констатације како је сила заиста једно средство дјеловања, а насиље сама инструментализација силе као средства.

2.2 Политичко насиље

Политичко насиље заузима своје мјесто као поткатегорија насиља и стога је немогуће а не осврнути се на нека научна уопштавања по овом питању. "Полазећи од тога да је свако насиље примена силе, и политичко насиље се као један од појавних облика укупног друштвеног насиља може најопштије одредити као директна или индиректна- латентна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, тј. претпостављеног политичког противника. Као динамичка

²² Љубомир Стајић, *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2011., 84. стр.

²³ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 151. стр.

²⁴ Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009., 101. стр.

друштвена категорија, политичко насиље није ништа друго до врста политичког чина, то јест активности."²⁵ Од значаја за овај рад је и дефинисање одређених категорија политичког насиља, које ће у наставку бити предочене кроз конкретне примјере. Политичко убиство,: "можемо најкраће дефинисати као идеолошки, односно политички мотивисану потпуну и трајну физичку елиминацију стварног, потенцијалног или претпостављеног политичког противника, као вид санкције због његовог политичког убеђења или делатности, али и као превентивно дело."²⁶ Атентат такође заврјеђује пажњу управо због његове сличности са политичким убиством. Свима је познато да постоје успјешни и неуспјешни атентати, док политичко убиство самом ријечју не може бити неуспјешно. Постоје одређене разлике и у начину и средствима самог извршења атентата и политичког убиства. "Атентат се најчешће изводи ватреним оружјем и експлозивним материјама, а и ређе хладним оружјем, док за политичко убиство уопште нема ограничења у избору средстава, нпр. може бити коришћен отров."²⁷ Атентати су углавном плодови организованих завјера. "...Појам атентата подразумева постојање завере."²⁸

2.3 Преврат

"Преврат је незаконита и насилна промена важећег права, којом се изводи смена политичке власти. Најважније врсте преврата су: државни удар и пуч. У случају државног удара, промену изводе поглавар или лица у врху државне власти (државни преврат у републици или дворски преврат у монархији), а у случају пуча лица на нижим положајима у државној организацији или чак изван ње (улични преврат)."²⁹ Из наведеног је већ на први поглед јасно да преврат представља својеврсну негацију постојећег правног поретка, те покушај довођења на власт нове политичке гарнитуре, односно незакониту смјену дотадашње власти. С обзиром на то да је поменута појава негација позитивног права, она је као облик неправда забрањена и у већини земаља строго кажњива. Преврати су вођени различитим идејама о томе шта се жели постићи након њиховог успјешног окончања. С тога се усуђујем рећи да неки преврати остају упамћени као напредак у политичко-друштвеном наслијеђу једне земље, а неки напротив постају мрља у историји једне државе.

²⁵ Марко Парезановић, *Политички преврат - савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013., 117. стр.

²⁶ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 156. стр.

²⁷ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 157. стр.

²⁸ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 157. стр.

²⁹ Драган М. Митровић, *Увод у право*, Правни факултет универзитета у Београду, Београд, 2013., 37. стр.

"Они су најчешће антидемократски по свом усмерењу (на пример, државни удар генерала Франка 1939. године у Ђпанији или генерала Пиночеа 1973. године у Чилеу), али понекад могу да буду и демократског усмерења (државни удар генерала Ататурка 1919. године у Турској, генерала Нагиба 1952. године у Египту или демократских пуковника у Португалу 1974. године).³⁰ Сходно изнесеном, преврат као насилна промјена власти постоји у о блику државног удара и пуча. Заједничка одлика ова два облика преврата, па самим тим и преврата као генерички ширег појма је постојање завјере.

2.4 Државни удар

"Државни удар је просторно уско, на центар политичке моћи, односно седиште власти ограничена насилна, завереничка, војно-политичка акција, коју ради изненадне неуставне тотално-аберативне промене у позицији носилаца врховне извршне власти у једној земљи планира и у веома кратком временском року изводи ограничен број одабраних актера из редова носилаца државне власти, уз помоћ националних оружаних снага и обавештајних структура, без стварног учешћа маса, и поред измене режима, с израженом тенденцијом опстајања превратничке акције у оквирима постојећег друштвено-политичког уређења, као и његове заштите."³¹ Уочљиво је да је државни удар једна насилна акција, са постојањем елемента завјере, тј. завјереничке организације која се углавном реализује у спрези војних али и политичких структура једне државе. Значи она није чисто војна акција, то је уједно и једна од одлика која државни удар разликује од другог, раније наведеног облика преврата. Такође може се закључити да је циљ поменуте акције промјена носилаца извршне власти, али без тенденције ка промјени постојећег друштвено-политичког система. То је акција углавном малог обухвата, која се изводи по правилу брзо и одлучно. Да не би изгледало као да се државни удар спроводи само одоздо, односно од стране организованих завјереника против власти, потребно је поменути и такозвани државни удар одозго. Њега описује жудња за инструментализацијом државног апарата у складу са сопственим интересом владара и стварањем и одржавањем неприкосновене концентрације моћи у једној особи или групи. "...државни удари одозго као форма државног удара у којој врховни носилац власти, обично монарх или шеф државе, настоји да апсолутизује своју власт, односно да је прошири на сферу извршне власти."³²

³⁰ Драган М. Митровић, *Увод у право*, Правни факултет универзитета у Београду, Београд, 2013., 38. стр.

³¹ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 170. стр.

³² Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 171. стр.

2.5 Пуч

"Пуч је изузетно милитантна форма државног удара, који изводе искључиво националне оружане снаге, а не плаћеничке или стране интервенционистичке групе. По извршењу пуча власт обављају војна лица сама (хунта) или предоминантно учествују у њеном обављању у оквиру мешовитих војно-цивилних влада."³³ Наиме, пуч као један од облика извођења преврата, бива у великој мјери обиљежен актерима извођења. Домаће оружане снаге, као покретачка снага пуча, ту нелегалну акцију покрећу мотивисани различитим интересима. "Као повод за пуч се најчешће наводи потреба за успостављањем реда, мира и сигурности у земљи, док су стварни узроци најчешће садржани у потреби да се заштите интереси владајућих, чије остваривање постојећа влада није довољно обезбеђивала."³⁴ Значајно је и то да након спровођења пуча долази или до супремације војске у управљању извршном граном власти, или долази до постављања "марионетских" политичких представника на важне функције, наравно по избору војног врха.

3. Завјера

Завјера је појам који се намеће, као логичан слијед претходно образложених појмова, који је потребно образложити. "Завјера је организована конспиративна акција коју, са циљем остварења тајно договореног и брижљиво припреманог плана, тајно или јавно изводе одабрани и у завереничку групу или организацију чврсто повезани актери завере."³⁵ Првенствено се чини јасним из наведеног да је за једну завјеру од великог значаја да буде организована, односно извршена од стране организоване групе, то наиме доприноси повећању шанси да сама завјера остане до самог отпочињања у тајности, односно да у коначници буде успјешна. "Организација и организованост, су такође веома важни елементи завере, односно дословно-битни. Они омогућавају програмирано и прецизно извршење задатака свих учесника завере, јер свака масовност угрожава тајност као суштински принцип завереничког договарања и деловања..."³⁶

³³ Марко Парезановић, *Политички преврат - савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013., 157. стр.

³⁴ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 172. стр.

³⁵ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 175. стр.

³⁶ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 177. стр.

Ријеч завјера и у страним језицима синтетише сличне атрибуте као и наведена дефиниција, која се због тога барем чини комплетном а и релевантном. "Пре свега, на латинском: конспирација (од *conspirare*); у корену је, глагол који дословно значи "сложно дувати", а на вишем нивоу, наравно, заједнички делати."³⁷ "На француском, реч комплот (*complot*, *comploter*) подразумева тајни споразум, припрему у потаји, тајно повезивање, ковање завере, ради остваривања заједничког задатка, задатог циља."³⁸ "На енглеском, *conspiracy* или *plot*; ова прва реч је изведена из латинског, па углавном има и исто значење, али реч *plot* већ указује на један од битних елемената завере: она значи не само завера, већ, истовремено, и план, нацрт."³⁹ Као што се да закључити завјера, подразумјева постојање одређеног плана који се треба спровести у дјело, а сама завјера подразумјева метод извршења конкретног плана како би се постигао одређени циљ. "Завера је дакле начин (и то превасходно начин) планирања и деловања, односно поступања, са циљем остварења завереничких планова."⁴⁰

3.1 Политичка завјера

Политичка завјера као, логично, ужи појам од појма завјере такође заврјеђује одређену пажњу. Наиме, "Политичку заверу карактерише повезаност актера истоветним идејно-политичким ставовима, интересима и циљевима."⁴¹ Показало се у нашој историји да је јединство, или барем сличност, у политичким ставовима актера завјера на Балкану доводила до испуњења завјереничких планова. Засигурно бивало је ту нерјетко уплетено и лично незадовољство, па и мржња самих актера завјереничких акција. И на конкретним примјерима ће се моћи примијетити да је за успјешну реализацију такве једне, конспиративне акције неопходна група људи која мисли, осјећа и жели, барем приближно исти исход њиховог дјелања. "Насиље може, често и јесте, али не мора бити средство реализације плана завере."⁴² Управо оно, насиље, у великом дјелу одређује завјере које се обрађују овим радом, међутим постоје и завјере које се не врше насилним путем, такорећи завјереничко дјеловање с циљем освајања политичке власти без испалееног метка.

³⁷ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 174. стр.

³⁸ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 174. стр.

³⁹ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 174. стр.

⁴⁰ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 175. стр.

⁴¹ Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 178. стр.

⁴² Драган Симеуновић, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002., 178. стр.

"Председник Зимбабвеа Роберт Мугабе и његова супруга Грејс налазе се у притвору. Војска Зимбабвеа обезбеђује владине зграде и патролира улицама престонице Харареа, преноси АП. Владајућа странка Зану-ПФ тврди да није било војног удара, већ "преноса власти без проливања крви". Постављен привремени шеф државе."⁴³ Међутим до насиља неријетко долази и након успјешно спроведеног преврата, како би се поставили нови људи на значајне позиције у власти, односно како би се дотадашњи представници власти одстранили. "Убијање се наставило и после ове краљевске егзекуције. Официри одређени да чувају министре, примили су ново наређење, а на основу одлуке донесене на састанку у дворском дворишту и потписане од Машина. То наређење било је кратко и гласно: Да се председник владе, генерал Цинцар Марковић, министар војни, генерал Милован Павловић и министар унутрашњих дела, Велимир Тодоровић, имају сместа побити. Да се командант дивизије, пуковник Димитрије Николић строго чува у својој кући до даљег наређења и да краљичину браћу, Николу и Никодија Луњевицу, сустигне иста судбина као и тројицу министара."⁴⁴

4. Мајски преврат

Убиство краља Александра Обреновића и краљице Драге, у краљевском двору, засигурно није прва крвава завјера против сувјерена, у савременој српској историји. Наиме, нешто више од четврти вијека прије овог убиства, убијен је кнез Михајло Обреновић. "Група завереника, иза које се не зна ко је стајао убила је кнеза у Кошутњаку јуна месеца 1868. године. Сахрањен је уз опште уверење да његове идеје неће отићи с њим у гроб. Био је први владар који је добио споменичко обележје које му је подарила "Благородна Србија."⁴⁵ Међутим посебно је интересно ово убиство које се одиграло у ноћи између 29. и 30 маја 1903. године, из разлога што је оно означило крај династије Обреновић и поновно устоличење монарха из редова породице Карађорђевић. Наравно, није то једини разлог који је утицао на то да се ово питање нађе у предметном раду. Чињенице да је завјера била добро осмишљена, организована и на послјетку спроведена у дјело, као и узимање учешћа у истој официра али и једног броја политички активних људи, као и прећутно одобрење

⁴³ РТС, ТАНЈУГ, Гардијан, *Војска преузела контролу у Зимбабвеу, Мугабе у притвору*, 2017., преузето 15. новембра, 2017., са <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2939810/zimbabve-vojska-tvr-di-da-drzi-mugabe-i-njegovu-zenu.html>.

⁴⁴ Боривоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокина, Београд, 2006., 54. стр.

⁴⁵ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 59. стр.

значајних међународних фактора из тог периода, чини конкретно ово политичко убиство значајним као корисно средство изучавања преврата и завјере као политичког дјеловања. Сходно томе што конкретни догађај није случајност, него га је произвео слијед неодмјерених политичких потеза од стране Монарха, чији је основни циљ био повећање апсолутистичке моћи и подређивање свих осталих политичких фактора сопственој вољи. Што је произвело незадовољство у народу, у војсци па и у политичким странкама насталим након 1878. године., конкретно: "У то време у земљи настају и политичке партије, на основу Закона о удружењима и зборовима из 1881. године."⁴⁶ Ово незадовољство је као што је наведено кулминирало 1903. године. Сходно томе потребно је пружити сажет осврт на саме догађаје прије Мајског преврата, који су допринијели насилној смјени власти у Краљевини Србији.

4.1 Друштвено-политичке прилике прије Мајског преврата

Познато је да је Александар Обреновић ступио на власт 1889. године, након абдикације његовог оца краља Милана. Међутим, с обзиром на то да је у том тренутку био малолетан, краљ Милан је одредио трочлано намјесништво које је вршило краљевску власт у име Александра. Међутим није дуго трајао период мирне власти у складу са за то вријеме прилично демократским уставом из 1888. године. Тај устав је представљао својеврсну авангарду не само на Балкану него и у Европи због тога што су га одликовали демократски принципи организације и уређења државне власти. "Заиста, устав од 1888., за разлику од оног из 1869. године, применио је најнапредније државноправне идеје тога времена. У складу са тим је народно представништво инаугурисано као равноправан учесник у законодавству (заједно са монархом); парламент је у целости добио буџетско право; влада је стављена у положај политичке одговорности пред парламентом; уведени су непосредни избори, а посланички мандат се распоређивао по начелу сразмерног представништва; грађанска права била су прецизно узврђена, а њих је непосредно јамчио устав; судство је дефинисано као независно; уведени су окружна, среска и општинска самоуправа."⁴⁷ Као што је речено није потрајало ово "благостање", пошто након смрти једног од намјесника 1892. године долази до првог а убрзо и другог државног удара краља Александра Обреновића.

⁴⁶ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 16. стр.

⁴⁷ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 16. стр.

"Продубљење кризе искористио је још увек малолетни Александар Обреновић, који је априла 1893. збацио намесништво и преузео краљевску власт. То је био његов први државни удар. Годину дана касније маја 1894., краљ Александар је укинуо демократски устав из 1888. године и вратио на снагу онај из 1869., по коме је владар имао далеко већа овлашћења. Овај, други, државни удар га је довео у сукоб са Радикалима коју су устав из 1888. сматрали својом најважнијом тековином."⁴⁸ Конкретно Радикали нису, или барем није познато да су узимали учешће у доцнијем преврату, међутим они су, ако се тако може рећи, највише профитирали, јер су након преврата постали најважнија политичка снага у земљи. Устав из 1869. године који је краљ Александар вратио на снагу био је прилично назадан, али је користио томе због чега је поново враћен на снагу, јачању апсолутистичке власти Краља. Он (устав) је имао следеће одлике: "Њиме је у државни живот, поред кнеза и Савета, у пунијем смислу уведена и Народна скупштина. Она је добила знатно већа овлашћења него што је имала до тада, када је била, фактички, саветодавно тело. Због тога се у многим стручним радовима овај период сматра зачетком парламентаризма у Србији, иако је и даље четвртину посланика постављао кнез (остали су били бирани). Такође влада још није била одговорна скупштини, па се може рећи да је био уведен парламентарни систем са монарховом владом."⁴⁹ Не треба ни сумњати како је поменути Александров потез урушио повјерење народа а и политичких неистомишљеника. Оно што је такође имало свој утицај на само разрјешење ове ствари у коначници је одлука краља Александра да се ожени Драгом Луњевица, удато Машин. Осим тога што је била старија од Краља Драга је за општу, официрску и политичку јавност била неподобна за мјесто краљице и због њеног наводно раскалашног живота у периоду који је претходио вјеридби с краљем Александром. "Већина официра, нарочито млађих, нису могли да сваре Александрову женидбу. Драга је за њих била најобичнија блудница, а Александар је начинио женом "врховног команданта војске", бацивши под ноге официрско честољубље и плуноу на образ војсци."⁵⁰ Александар се наиме, није освртао на примједбе које су до њега долазиле, чак ни на конкретне исказе незадовољства поводом његове женидбе удовицом. "Када је јула 1900. објављена краљева веридба Драгом, Ђорђевићева влада је, у знак протеста, поднела оставку."⁵¹

⁴⁸ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 72. стр.

⁴⁹ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 15. стр.

⁵⁰ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокњига, Београд, 2006., 44. стр.

⁵¹ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 73. стр.

Још једна у низу контраверзи у владавини посљедњег Обреновића је и наметање новог устава 1901. године. "У ноћи између 24. и 25. марта, он је укинуо устав, узео сву власт у своје руке, а после 45 минута вратио је устав поново на снагу. Толико је краљу требало времена да распусти Народно представништво, Државни савет и смени судије виших судова. Укинуо је и све органске законе устава од 1901., који је он октроисао и вратио на снагу раније старе законе о штампи и општинама. Доживотни сенатори били су одређени да донесу привремени изборни закон и пословник за оба дома Народног представништва. Избори за Народну скупштину имали су се одржати и одржани су 19. маја а избори за Сенат имали су се одржати 5. јуна." ⁵² Рекло би се да је ово била кап која је прелила чашу, односно посљедњи Александров чин који је само убрзао већ донесену одлуку да се он смакне с пријестола.

4.2 Драгутин Димитријевић Апис

"Када се почетком августа 1876. године, само пар дана након рођења будућег краља Александра Обреновића, родио у Цетињској улици, на тадашњој периферији Београда, и Драгутин Димитријевић, касније назван Апис, нико није могао слутити да ће 27 година касније судбина укрстити животе и смрти ова два београдска дечака у тој мери да ће им имена заувек остати испреплетена у историји." ⁵³ Драгутин Димитријевић је рођен у сиромашној породици. Још као дијете остао је без оца па му је одрастање било отежано, а у старању о њему помагала је и његова старија сестра. Кратак период живота провео је у Нишу и Краљеву. С обзиром на то да је рођен мало прије Берлинског конгреса, одрастао је у немирном времену, пуном превирања, политичког а и војног. Можда је управо то утицало на његову одлуку да након завршене средње школе упише Војну академију. То је била прекретница у његовом животу и одредило му пут у његовом напредовању кроз живот. Историји је највише познат по свом учешћу у организовању и спровођењу завјере против краља Александра Обреновића. Наиме од ноћи извршења преврата Апис постаје цијењен и од народа поштован официр који је дао свој допринос у свргавању "тиранина". Након успјелог преврата Апис и његови другови завјереници, успијевају да придобију одређени утицај на краља Петра I Карађорђевића, те су и сами учествовали у доношењу неких одлука које су се углавном тикале кадра који је постављан на одређене позиције у војсци па чак и у

⁵² Милан Ж. Јовановић, *Пуковник Апис*, Прометеј, Нови Сад, 2015., 21. стр.

⁵³ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 217. стр.

влади. "Апис и његова дружина су убрзо постали сива еминенција српске политике."⁵⁴ Апис учествује, односно свједочи оснивању организације Уједињење или смрт, у народу назване Црна рука, 1911. године. Постоје индиције да је Апис учествовао једним дијелом у организовању логистичке подршке младобосанским атентаторима на аустријског пријестолонасленика Франца Фердинанда, или да му је макар била позната намјера атентатора. Можда је и ово довело до тога да се Драгутину Димитријевићу суди 1917. године у Солуну. Сама оптужница није имала везе са наведеним, наиме "Апис је оптужен заједно са другима да је формирао терористичко-превратничку организацију и да је покушао да изврши атентат на краља Александра."⁵⁵ Апис је осуђен на смрт стрељањем са још двојицом оптужених. Да ли је тада још краљевина, Србија покушала да се ријеши Аписа као сијенке која је страним силама давала за право да сумњиче Србију како је знала за Сарајевски атентат или га је којим случајем и организовала, или краљ Александар Карађорђевић није хтио да трпи политички утицај завјереника који су они несумњиво имали, или једноставно није вјеровао људима који су били у стању да науде сопственом краљу?

4.3 Организација завјере

Као што је већ раније речено, завјера тешко може представљати плод широког круга људи, или једног друштвеног слоја а поготово цијеле нације. Стога сама идеја о убиству краља и краљице настаде у једном прилично малом кругу људи. Наиме они су били понукани различитим мотивима, иако ће касније покушати да их замаскирају идејама спасења Србије од велике штете и срамоте у међународним круговима. С друге стране се не може рећи и да је овај чин био потпуно лишен патриотизма. Тако је и идеја о овој завјери покренута од стране Ђорђа Генчића, министра у Влади Владана Ђорђевића из 1899. године. "Тако је 30. јула 1899. потписан указ којим се уважавају оставке Симе Лозанића и Јеврема Андоновића, а постављају: Вукашин Петровић за заступника министра народне привреде и Ђорђе Генчић за министра унутрашњих дела."⁵⁶ Генчић је наиме имао и велики утицај на свог сестрића поручника Антонија Антића, који ће имати своју улогу у организацији и припремању учесника завјере

⁵⁴ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 220. стр.

⁵⁵ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 223. стр.

⁵⁶ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 18. стр.

у војним круговима. Драгутин Димитријевић Апис такође бива значајан за конкретно дјело, из разлога што је био јако способан при регрутовању самих извршилаца и привлачењу важних личности за пристанак на идеју насилне промјене суверена у Краљевини Србији. "Драгутин Димитријевић Апис(...) је имао нарочит дар да задобија присталице, и да их неосетно увлачи у најопаснија предузећа. Смео је да понуди учешће у завери чак и онима који су на први поглед изгледали најнеприступачнији, и то на тако прост и природан начин као да их зове на излет, а не у заверу."⁵⁷ Такође и Апис је добијао доста информација о намјерама краља од свог зета Живана Живановића, такође министра у влади Владана Ђорђевића. Живановић је наике након завјере порицао да је имао везе са завереницима, међутим могло је бити и другачије. "Пре свега је несхватљиво да Драгутин Димитријевић Апис, један од главних завереника и шурак Живанов- у чијој су се кући одржавали важни и чести састанци завереника, где се чувао списак завереника и, на неколико месеци пред извршење завере, показивала слика Петра Карађорђевића и његове деце целој породици Живановој- није о томе ниједне речи прословио Живановићу."⁵⁸ Наике Ђорђе Генчић који се супроставио краљевој вјеридби Драгом Машин, због тога бива постиђен, маргинализован у политичком смислу и прогнан ван земље. Након повратка у Србију бива чак осуђен и на казну затвора од седам година. Ово је у њему изазвало мржњу према краљу Александру и жељу за осветом, коју ће преточити у предузимање конкретних потеза у организацији Мајског преврата."Поступак краљев морао је Генчића до дна душе увредити и још више разгневити. А како овај није припадао оној врсти људи који су могли поднети да са министарског положаја одлазе на робију а са робије се опет враћају на министарску фотељу, Генчић је, поносит и осветољубив какав је по природи био, још у Пожаревачком казамату донео одлуку да Александру врати жао за срамоту."⁵⁹ Први корак у самој организацији завјере према ионако омрзлом владару, био је задобијање подршке у војним круговима. Првенствено вршењем пропагандне дјелатности од стране Аписа и поручника Антића. Они су ширили што трачеве што истине о пријашњем животу Драге Машин, који као што је раније наведено, бијеше поприлично раскашан. То је допринијело томе да њена, а самим тим и крајева популарност у официрским круговима опадне, а познато је да режимима који теже апсолутистичком начину управљања војска чини један од главних стубова суверена.

⁵⁷ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 36. стр.

⁵⁸ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 40. стр.

⁵⁹ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 23. стр.

"Вештом пропагандом међу официрима требало је омрзнути Александра и Драгу који су већ и тако почели губити углед међу њима. И у том правцу Антић и Димитријевић дали су се на посао."⁶⁰ С обзиром на то да ово није био војни државни удар у потпуности, односно присутан је војни фактор али је такође за успјех овог подухвата неопходно било и обезбиједити какву такву политичку подршку, а наравно и испитати да ли постоји одобрење великих сила из тог периода. Иако су Радикали били најснажнија политичка опција тада, они нису имали утицаја у Мајском преврату. Заправо преврат бива организован, барем с те политичке стране, од људи од којих су само неки тада били активни у политици, а превасходно су били наклоњени Либералној странци. Либерали су вјероватно могли очекивати и какву добробит по њихову странку након промјене власти, међутим испоставиће се да ће након поменутог догађаја они и Напредњаци нестати с политичке сцене. "Завереници су дакле по превасходству били либерали."⁶¹ Задатак овог ако се тако може рећи "политичког дијела" завјереничке организације је био придобијање међународних сила за подршку њиховом науму и својеврсно стратегијско управљање завјером са претензијом на период након извршења завјере. Док је задатак Аписов и Антићев био тактичко-оперативни сегмент самог извршења завјере. Такође било је неопходно и оправдати једну нелегалну и насилну акцију, и код народа а и међународне заједнице. "Сви су се сложили у томе да краљево уморство, пошто неки хуманији начин његовог уклањања није могао доћи у обзир, треба да буде извршено путем какве револуције, или нечег сличног, како би само дело носило печат и било израз народне воље."⁶² Како су Русија и Аустрија биле силе које су се почетком XX вијека истицале као водеће у својим претензијама, а самим тим и утицајем на Балкану, Генчић је тражио њихово мишљење о самој завјери и евентуално новом монарху који би замијенио Александра Обреновића. Руски амбасадор даде увијен али опет јасан одговор Генчићу. "Генчић рече да он мисли да би могао доћи неко од руских великих кнежева. На то му Капнист одговори да је то искључено, пошто Аустрија на то не би дала своју сагласност. Али, продужи гроф, ви имате једну династију унутра, а једну напољу, па ако останете без оне унутра, узмите ону споља."⁶³ Сличан одговор добијен је и од Аустроугарске. "Ако би се ваша династија угасила, ви имате и другу, ван земље."⁶⁴ Тек са пристанком великих сила овај преврат је имао све што је било потребно за успјех. Постојала је група младих официра спремних на извршење чина, имала је групу политичара иза себе која је била у стању обезбиједити политичку подршку споља и која је знала шта урадити након самог преврата.

⁶⁰ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 26. стр.

⁶¹ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 28. стр.

⁶² Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 27. стр.

⁶³ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 33. стр.

⁶⁴ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 33. стр.

Идеја је била довести на власт Петра Карађорђевића који се тада налазио у Швајцарској. "Наравно да је решење о позивању кнеза Петра Карађорђевића зависило и од тога да ли ће исто решење да прихвате и други фактори који се имају консултовати, специјално Русија и Аустрија, о чему се имао старати Генчић. Ипак буде решено да се у сваком случају о томе обавести претендент и затражи његов пристанак"⁶⁵

4.4 Ноћ између 28. и 29. маја 1903. године

Општепознато је да су краља Александра Обреновића и краљицу Драгу завјереници, под вођством Драгутина Димитријевића, свирепо убили и њихова тијела искасапљена бацили с дворског балкона. Нису они једини који су платили главом те ноћи. "Побијени су: председник владе генерал Димитрије Цинцар-Марковић, министар војни генерал Милован Павловић, први ађутант краљев генерал Лаза Петровић, краљичина браћа Никола и Никодије Луњевице, ордонанс-офицер капетан Јован Миљковић, поднаредник коњичке гарде Велимир Милојевић и један жандарм."⁶⁶ Након тога да би осигурали свој положај и избјегли осуду а и стање неизвијесности у народу, завјереници су на неки начин "извикали" новог монарха. "Непосредно после убиства краља Александра, официри који су излазили из двора, а међу њима се нарочито истицао Петар Мишић, држећи у обема рукама по револвер и пуцајући, викали су: живео краљ Петар Карађорђевић. Овај узвик, по наредби својих старешина, прихватиле су трупе које су се налазиле око двора. Исто јутро ово се обавило и код све војске по касарнама, како у Београду тако и у унутрашњости: војска је ивикала за краља Србије Петра Карађорђевића и одмах му се заклела на верност."⁶⁷ Примјетно је и како се завјереници након Мајског преврата, барем један дио њих, нису у потпуности вратили своји пређашњим дужностима, него су присвојили обавезу одређивања политичког курса Србије у будућности. У ноћи извршења преврата завјереници састављају нову владу по сопственом нахођењу у коју су ушли и неки од завјереника. "У владу су ушла четири активна завереника: Авакумовић, Генчић, Атанацковић и Машин."⁶⁸ Влада је сазвала Народну скупштину и Сенат за 2. јун. и издала прокламацију народу. Била је то скупштина од 1901. године а не она од 19. маја 1903.. Скупштина и сенат су донијели одлуке да се завјереници ослобађају свих оптужби због извршења преврата, затим су вратили на снагу "радикалски" устав из 1888. године, те су једногласно изгласали за краља

⁶⁵ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 30. стр.

⁶⁶ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 38. стр.

⁶⁷ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 39. стр.

⁶⁸ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 38. стр.

Петра I Карађорђевића. Тиме је један комплексан политички преврат како се чини у потпуности успио. Преврат наине није прошао без посљедица, иако на унутрашњем плану завјереници уживаше подршку народа коме је дозлогрдио Александар Обреновић, на међународном плану завјереници па ни сама Србија не стајаше баш најсјајније. Многе европске монархије бише огорчене тиме што људи који су убили сопственог краља осташе на својим, ако не добише и боље положаје, што у Влади, што у војсци. И сам Апис је био свјестан до чега би могао довести њихов чин, али није одступао од зацртаног, водећи се патриотским осјећањима. "Убиство краља нанеће велику штету нашем угледу и угрозиће мир у земљи и иностранству. Али време ће показати да то нисмо учинили из нискости и мржње, већ у интересу државе."⁶⁹

5. Сарајевски атентат

Догађај који је потресао Европу, промијенио цјелокупну историју, и човјечанство увео у до тада највећи рат. Иако звучи тенденциозно а чак помало и немогуће да дјело једног младића или групе младића доведе до тако катастрофалних људских и материјалних жртава. Сарајевски атентат бива искориштен као конкретан повод за Први свјетски рат, од стране великих сила, међутим далеко од тога да је то био и узрок рата. "Гаврило Принцип није био ни режисер ни главни извођач крваве представе назване велики рат. Он је тек подигао завесу на бини на којој је све било спремно и зато је све одмах почело да функционише."⁷⁰ Гаврило Принцип као главни протагониста овог атентата, заједно са својим друговима, углавном ученицима задојеним идејом националног ослобођења и уједињења, прије свега српског па и јужнословенског, представљају још један примјер завјеравања и насилног дјеловања спроведеног зарад остварења политичких циљева. Овај атентат се умногоме разликује од Мајског преврата. Осим идеја, којима су се руководили завјереници у претходно наведеним примјерима, различити су и начини извршења. Код Мајског преврата чак и неке стране силе су биле обавјештене о томе да се "нешто спрема", постојала је и спрега једног дијела политичке елите са завјереницима из редова војске. Све то изостаје код Сарајевског атентата, уколико изоставимо малу логистичку помоћ при набављању самог оружја, обуци завјереника у гађању и њиховом пребацивању из Србије, гдје су се неки од њих школовали, у Босну и Херцеговину, које је опет спроведено без знања и сагласности ширег круга људи, о чему ће касније и бити

⁶⁹ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 219. стр.

⁷⁰ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 352. стр.

говора. "О томе сведочи и последња Принципова изјава дата у истражном поступку у Сарајеву након атентата."Што се нама хоће сугерисати да је неко био иницијатор, то није истина. У нама је никла идеја, те смо учинили атентат. Волели смо народ."⁷¹ Потребно је барем покушати схватити да се завјере, атентати и слично, не организују само ради смјене власти у држави. Такви поступци могу бити понукани и идеолошким схватањима и жељом да се убиством значајне личности, која представља нежељену власт, народ доведе у стање националног буђења и припреми за ослобођење и коначно уједињење са припадницима истог или народа који припадају истој групи народа, који опет живе на различитим географским просторима. У овом контексту политичке борбе, неопходно је сагледати Младу Босну као скуп идеја и тежњи младих људи који покушавају изразити своје, али и незадовољство цијелог народа који је угњетен од стране Аустроугарске царевине. "Сарајевски атентат, на Видовдан 1914., који је стао главе аустро-мађарског престолонаследника Фердинанда и његове супруге, није дело једног усамљеника, једног национално егзалтованог појединца, него целе омладине у Босни. Он, после, није излив једног тренутка, него дело дуго спреманог, дело које је приправљено цео један нараштај, ређен да се за своја људска и национална права бори на живот и смрт с непријатељем, узурпатором људског поноса и националне части."⁷²

5.1 Млада Босна

Млада Босна барем по имену подсјећа на националне покрете широм европе, као што су били Мацинијева Млада Италија, или угледањем на њу настали покрети Млада Ирска, Млада Белгија и Млада Њемачка. Међутим рекло би се да сем имена Млада Босна нема других суштинских сличности са наведеним покретима. Иако су се младобосанци дивили идејама и начину остваривања циљева руководиоца ових покрета насталих широм Европе: "Да су Мацини и Млада Италија одиста били узор младобосанцима показује и суђење поводом Сарајевског атентата током кога су Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић више пута истакли да им је управо Мацини био узор"⁷³, за Младу Босну се не може чак рећи да је она уопште организација, са свим оним што одликује једну организацију. "О Младој Босни се и поред тога што је изазвала далеко више политичке него културне ефекте ипак више може говорити као о литерарној него о политичкој појави, као о својеврсном

⁷¹ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 325. стр.

⁷² Милош Ковић, *Гаврило Принцип, документи и сећања*, Прометеј, Нови Сад, 2014., 43. стр.

⁷³ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 348. стр.

јужнословенском културном покрету који су сачињавале групе младих књижевника и њихових још млађих поклоника окупљених око ретких часописа и публикација као и ђачких удружења у још историјски замраченом босанско-херцеговачком вилајету."⁷⁴ Осим жудње за националним ослобођењем, припадницима Младе Босне насилни начини остварења, или барем давања импулса који би довео до остварења њиховог циља, постајали су блиски читањем Кропоткина и Чернишевског као и Ничеа. Постојао је одређени култ "атентатизма", на простору Босне и Хрватске тих година, који је пропагирао атентат као моћно средство политичког утицаја. "Да је атмосфера атентатизма била у то време у великој политичкој моди и као таква захватила и све јужнословенске земље под аустро-угарском влашћу а не само Босну и Херцеговину, показују и чињенице да је од 1910. па до 1914. године изведено пет атентата на тлу будуће Југославије, од тога чак три у Загребу."⁷⁵ Постоји још једна заблуда о Младој Босни, да је она тежила и социјалној револуцији, међутим рекло би се да тако нису мислили њени припадници. "...за младобосанце је било примарно ослобођење од туђинске власти, и скоро искључиво су их руководили национални, а не класни циљеви. Сматрали су, сасвим идеалистички, да ће беда нестати сама од себе када се сви Јужни Словени ослободе и братски уједине у једну државу."⁷⁶ Млада Босна се може посматрати и као феномен који је под једну капу ставио сву образовану омладину у Босни и Херцеговини у првој деценији XX вијека. Били су јако мотивисани да своје идеје истјерају до краја, и готово нико им није могао стати на пут. Ствара се утисак да Принцип није убио Франца Фердинада, учинио би то било који босански младић. Јер је тежак живот Срба у Босни под Калајевим режимом, надахнуће страним националним покретима као и велика жеља да буду слободни као браћа с друге стране Дрине, довео до тога да омладина буде једно, да су сви Принцип, и сви Млада Босна.

5.2 Гаврило Принцип

Гаврила Принципа данас памтимо као личност која је имала храбрости да прати своју идеју до краја, и по цијену смрти, не тражећи за узврат ништа. Не може се рећи да је он био егоиста који се борио за неку личну ствар, било је то нешто веће од њега самога, национално ослобођење и уједињење. Дјелује сасвим апсурдно, из данашње перспективе да је тако нешто оствариво извршењем једног атентата. Међутим управо тај један потез, једног

⁷⁴ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 348. стр

⁷⁵ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 331. стр.

⁷⁶ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 333. стр.

младог човјека је покренуо низ догађаја који ће резултирати уједињењем Југословена, нажалост са огромном жртвом, прије свих, Срба. "Србија је у Првом светском рату изгубила 57,6 одсто од целокупног мушког становништва и више од 50% своје војске. Од 737.000 војника живот је током рата изгубило њих 379.818. Агресори су очито хтели да себи припоје српске територије али не и народ."⁷⁷ Гаврило Принцип је рођен у сиромашној породици у селу Велики Обљај поред Босанског Грахова 13. јула 1894. године. Схватио је да га из биједи може извући једино школовање. Те је након основне школе похађао и трговачку школу, а затим и гимназију у Сарајеву, да би своје школовање прерано завршио као београдски гимназијалац. "Када је извршио атентат био је ванредни ђак седмог разреда Прве мушке гимназије у Београду."⁷⁸ Од саме младости није презао од исказивања пркоса који је несумњиво био дио његовог карактера. "На завршетку процеса, када је Недељко Чабриновић у својој завршној изјави рекао да " у име себе и својих другова" моли децу Франца Фердинанда "да им опросте", Гаврило Принцип је устао и рекао да Чабриновић такве ствари може говорити само у своје име, а не и у име других оптуженика."⁷⁹ По природи бунтовник, Принципу није било тешко створити један негативан став према објективно, барем по Србе у Босни, лошој власти и потражити начин како да јој се супротстави. "Белешке савременика о њему као и његове забележене речи показују да је Гаврило Принцип био не само пројугословенски оријентисан родољуб, већ и самообликовани нихилиста."⁸⁰ У самом центру Принциповог размишљања и дјеловања налазила се идеја о ослобођењу Јужних Словена од туђе власти, иако се не сматра за социјалисту, сматрао је да до социјалне револуције може доћи али тек након националног ослобођења. А и само уједињење Принцип је поимао као дјело које се мора спровести путем устанка или револуције. А кључну улогу би имале масе и "интелигенција". "Принцип је веровао (...) да је довољно извести један, али веома важан атентат који ће изазвати хаос у држави и тако Аустро-Угарску довести у "тежак положај" који би поробљене масе могле искористити за своје ослобођење. Међутим, пре тога изричит је Принцип, масе се морају припремити а то треба да буде задатак интелигенције."⁸¹ С обзиром на то да ни маса а ни интелектуалци нису били спремни за револуцију Принцип покушава освијестити учени слој људи својим чином и како сам каже "У том циљу је хтео да да лични пример тако што је "свој живот жртвовао за народ."⁸²

⁷⁷ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 321. стр.

⁷⁸ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 320. стр.

⁷⁹ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 339. стр.

⁸⁰ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 323. стр.

⁸¹ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 345. стр.

⁸² Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 346. стр.

5.3 Припрема и извршење Сарајевског атентата

Те, 1914. године, Аустро-Угарска је одржавала велике војне маневре у БиХ, и то баш на велики српски празник Видовдан. Постојале су од раније одређене идеје у Црно-жутој монархији да се изврши напад на Србију, ради остваривања сопствених геостратешких циљева. "С једне стране, требало је показати Србији своју снагу, требала су да се у маневрима развију цела два кора, XV и XVI. С друге стране, ова манифестација једног дела аустро-мађарске војничке снаге имала је за циљ да у босанском свету убије претеране илузије, и, тиме уједно, скрши све народне аспирације које су тежиле ван оквира Аустро-Угарске монархије. Фердинанд је жело да се, и покрај српских победа, осети да је стварни господар Балкана Аустро-Угарска."⁸³ Ово је наине изазвало незадовољство у српско народу у БиХ, међутим неки од младића задојених идејом уједињења, које је било потребно иницирати снажним ударцем у срце Аустроугарске, видјели су ове војне маневре и посјету пријестолонаследника Фердинанда Сарајеву као идеалну прилику за извршење атентата. Недељку Чабриновићу који је био тада у Београду, младобосанцу, бива послат исјечак из новина у коме се најављују војни маневри и долазак Франца Фердинанда у Сарајево. Он, затим обавјештава Трифка Грабежа и Гаврила Принципа о томе. Њих тројица су се након тога договорили да нешто морају предузети. "Њих тројица, Принцип, Чабриновић и Грабеж, чине прву групу атентатора, и она је остала за себе."⁸⁴ Оружије су обезбиједили преко Милана Цигановића, човјека који се добровољно борио у комитским одредима, а поријеклом је из БиХ. Он ступи у контакт са мајором Танкосићем, који је био комитски вођа а уједно и члан организације "Црна рука". Овај их наоружава и обезбјеђује им илегалну обуку гађања из пиштоља. "Војислав Танкосић је у Београду организовао краткотрајну илегалну обуку у гађању за Трифка Грабежа и Гаврила Принципа коју је према сопственим тврдњама спровео тадашњи комита, а касније народни посланик Драгиша М. Стојадиновић не знајући да се спремају за атентат јер му је Танкосић рекао да они треба да се обуче за инструкторе гађања из пиштоља у комитским логорима у Босни кад једног дана буду основани."⁸⁵ Све то није прошло без Аписовог знања. "Драгутин Димитријевић Апис им је пак највише помогао тиме што је дозволио Танкосићу да им помогне у пребацивању у Босну "да покушају нешто."⁸⁶

⁸³ Милош Ковић, *Гаврило Принцип, документи и сећања*, Прометеј, Нови Сад, 2014., 64. стр.

⁸⁴ Милош Ковић, *Гаврило Принцип, документи и сећања*, Прометеј, Нови Сад, 2014., 61. стр.

⁸⁵ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 328. стр.

⁸⁶ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 329. стр.

Младобосанци се враћају у БиХ с пиштољима и неколико ручних бомби и уз још неколико атентатора организованих из редова Младе Босне из БиХ успијевају извршити атентат на пријестолонаследника Фердинанда, случајно или не убијена је и његова супруга. "Преозбиљни, национално острашћени и нихилизму склон гимназијалац је тако створену прилику доживео као заповест самог неба и из близине је, са по једним метком убио два лица у најважнијим колима у колони. Прво, у непробојно одело обученог и амајлијама "заштићеног" надвојводу Франца Фердинанда погодивши га у врат, а потом је гађајући и промашивши Поћорека, убио хицем у стомак и Фердинандову супругу, надвојвоткињу Софију."⁸⁷ Атентат је био успјешан, голобради младићи су успјели скренути пажњу цијелог свијета, свијета који ће недуго након тога кренути низбрдо. Аустро-Угарска је окривљивала Србију као налогодавца атентата. Међутим докзано је да званична Србија није имала никакве везе с наведеним актом насиља. "Уосталом, атентатски процес је јасно доказо да се званична Србија не може кривити за Сарајевски атентат, и стога материјал атентата није употребљен ни у једном другом процесу, у току рата, као доказни материјал."⁸⁸ Драгутин Димитријевић Апис који, је био активан официр Војске Србије, и који је дао подршку младобосанској идеји да "покушају нешто" није сасвим вјеровао у то да ће они успјети било шта учинити. "Право да ти кажем, тога сам тренутка помислио, да је немогуће да такав атентат успе, и да можда неће ни доћи до њега. Претпостављао сам, да ће аустријски Престолонаследник бити тако чуван и осигуран да му се не може ништа догодити; у најбољем случају, да може доћи до каква инцидента, који би за њега и његову околину био један мemento, те да увиде, да је опасно нападати Србију."⁸⁹ И упркос овом они покушавају спријечити атентаторе да изврше оно што су наумили, али им не успјева. Они нису хтјели одустати од зацртаног, и ово оцртава специфичност овог акта политичког насиља који није био инструисан или наметнут извршиоцима, него су они сами дошли на идеју и уз малу помоћ извршили замиљено. "Међутим, нема сумње ни у то да су управо Апис и управа организације "Уједињење или смрт", кад су схватили да млади Босанци неће остати на томе да "тек нешто покушају" били први који су покушали да спрече Сарајевски атентат и да су у том циљу ангажовали комиту Ђуру Шарца да као несумњив ауторитет за мађашне заверенике хитно посредује код њих да одустану од атентата."⁹⁰ Испоставиће се неколико година касније да је првобитни политички циљ завереника, ослобођење и уједињење Јужних Словена, угледао свјетло дана, до тога је након завршетка Првог свјетског рата заиста и дошло. Иако то није била само њихова идеја они су били спремни дати сопствене животе за њено остварење.

⁸⁷ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 338. стр.

⁸⁸ Милош Ковић, *Гаврило Принцип, документи и сећања*, Прометеј, Нови Сад, 2014., 71. стр.

⁸⁹ Радован М. Драшковић, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006., 195. стр.

⁹⁰ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 329. стр.

Рекло би се да су и хиљаде српских војника били спремни дати свој живот на бојишту за исту идеју, такође слобода је идеал за који се вриједи борити, па и живот дати. Међутим оно што ове атентаторе из редова Младе Босне издваја је то што су они извели једну, до самог тренутка извршења тајну акцију, без велике подршке и произвели огромне политичке посљедице. Сами су остали након тог чина, незаштићени, али засигурно су им многи тајно одавали почаст, као људима који су знали за шта живе, али и за шта животе дају. Зашто не покушати направити паралелу између Мајског преврата и Сарајевског атентата. И први и други су планирани у тајности и спроведени од стране мале групе завјереника. Оба примјера изазвају политичке посљедице, први углавном на унутрашњем плану (промјена владара), други на спољашњем, (Први свјетски рат). Ово друго условно речено, јер као што је већ речено постоји много узрока Великог рата, Сарајевски атентат је више повод. У случају Мајског преврата идеја потиче од малог круга људи, након извршења завјереници добијају подршку опште јавности. За разлику од Сарајевског атентата гдје идеја или култ "атентатизма" бијеше прихваћен од већином учене омладине, након што мала група смјелих изврши оно на шта је наводно сваки младобосанац био спреман, завјереници остадоше сами са својим идеалима, чак их и неки другови напустише. "У сваком случају, први који је упро прст у Србију био је завереник из Сарајев Данило Илић који је по рутинском хапшењу обелоданивши све што је знао, а што га ипак није спасило вешала, рекао и то да оружје потиче из српских извора."⁹¹ Па стога не добише ни подршку шире јавности, можда и због репресије против Срба у БиХ, која је услиједила након атентата. "Тог дана и сутрадан у хистеријским антисрпским демонстрацијама у Сарајеву уништена је бројна имовина Срба, а спаљивана су и девастирана и српска насеља око Сарајева, попут Пала."⁹² Било би смјело изнијети још једно запажање у вези са сличностима ова два завјереничка чина. Наиме, Мајски преврат формално, махом осудише велике свјетске силе, углавном због бруталног начина извршења преврата, али неформално као што је наведено неким од њих су ишли на руку догађаји из Београда. Примјетно је да је Сарајевски атентат осуђиван и од стране влада страних држава и од њихове штампе, међутим рекло би се да су они барем у потаји били задовољни оним што се десило, с обзиром на то да им је то пружило шансу да покрену од раније спреману, крваву акцију, која ће касније због до тада невиђеног страдања и ратног разарања добити назив Велики рат.

⁹¹ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 341. стр.

⁹² Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 339. стр.

6. Марсејски атентат

Краљ Александар Карађорђевић убијен је 9. октобра 1934. године у Марсеју, приликом званичне посјете Француској. Можда је ово и најкомплекснији случај насилног акта са политичким импликацијама у првој половини XX вијека на Балкану, као примјер у овом раду то свакако јесте. Недвојбено је овај догађај био увод у политичке нестабилности које су уз негативан слијед међународних околности, довеле до распада Краљевине Југославије. На увијек турском балканском тлу, тешко је било ујединити темпераментне и у миру ријетко сложене Јужне Словене. Иако дуго баштињена идеја о уједињењу српског народа, која бива преиначена у идеју о уједињењу балканских народа, "Од 1804. године идеја ослобођења и уједињења васколиког српског народа била је цео век централна политичка идеја свих српских политичких мислилаца и државника. Она је била мисаони стожер, заклетва народу без алтернативе, око које су се беспоговорно окупљали сви српски политички духови током 19. и почетком 20. века. Први српски владар који ће ту идеју у потпуности заменити идејом уједињења свих јужнословенских народа био је Александар I Карађорђевић."⁹³, ствара утисак суштог јединства, чини се да је она за трен ока нестала након тешко извојеваног ослобођења ових крајева од отоманске и аустроугарске власти, првенствено заслугама српске војске. Унутар саме Краљевине СХС постоје снаге које теже аутономији, федерализму, а коначно и сепесионизму од матице. На првом мјесту ту је Хрватска која испољава своје негодовање већ почетком 20- тих година XX вијека, затим и Македонци изражавају незадовољство, с обзиром да имплицитно ни у називу новог краљевства нема Македоније, Срби су те просторе тада називали Стара Србија или Јужна Србија. Коначно постоји и међународни фактор коме не одговара балканска краљевина, првенствено због њихових геостратешких циљева продора на исток, у првом реду Њемачке, а затим и Италије која би се радо проширила на територију Далмације и Хрватске. "Међутим, то је било време "Мале антанте" и тада је јачала сарадња и пријатељство Београда и Париза и зна се поуздано да је краљ Александар био творац Балканског савеза. На неки начин, овим Савезом спречен је продор Немачкој "Drang nah Osten", тј., наступање на исток, лозинка германске и италијанске политике, која се наставља и за време Хитлерове владавине, а уперена је нарочито против Словена."⁹⁴ Сви ови чиниоци су као најбољи начин за достигнуће својих политичких циљева видјели завјеру, која би се завршила фатално по српског монарха.

⁹³ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 401. стр.

⁹⁴ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокига, Београд, 2006., 96. стр.

6.1 Друштвено-политичке прилике у Краљевини Југославији

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца настаје крајем 1918. године проглашењем српске Народне скупштине уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу, прије тога су сличне одлуке о уједињењу донијеле и представничке институције у Хрватској, БиХ, Војводини, Словенији. Министарски савјет је установио назив државе који је Краљ потврдио, Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, међутим убрзо је сам назив државе промијењен. "Јул 1920. усвојен је нови назив државе: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, државна застава и грб, а Београд проглашен престоним градом."⁹⁵ 1921. године Краљевина СХС добија и устав, назван, Видовдански. "Њиме је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца дефинисана као уставна, парламентарна и наследна монархија. Држава је била унитарно уређена. (...) Законодавну власт вршили су краљ и једнодомна Народна скупштина, коју су бирали грађани на непосредним изборима, тајним гласањем. Према уставу, краљ је имао овлашћење да распусти представничко тело."⁹⁶ Као што је већ наведено, било је и противника унитаризма нове државе, који су је сматрали средством наметања "великосрпских" хегемонистичких претензија на Балкану. "Од самог стварања заједничке државе постојале су снаге у Хрватској које су тежиле да нова држава буде дуалистичка, тј. федерација. Стјепан Радић, вођа Хрватске републиканске сељачке странке (ХРСС), залагао се да чисто католичке жупаније са центром у Загребу образују Хрватску сељачку републику."⁹⁷ Постојала је и негативна атмосфера у парламенту, гдје су пљуштале међусобне оптужбе између српских и хрватских политичких представника. До кулминације у парламенту долази 20. јуна 1928. године. "... када је радикалски посланик Пуниша Рачић убио посланике Хрватске сељачке странке Павла Радића и Ђуру Басаричека."⁹⁸ Овај случај је краљ Александар Карађорђевић искористио и већ почетком 1929. године завео лични режим (диктатуру). "Краљ је распустио скупштину, суспендовао Устав, забранио рад политичких странака и прогласио се носиоцем целокупне власти у земљи. Ради учвршћења унитаризма и државног централизма, 3. октобра 1929. године донет је Закон о називу и подели Краљевине. Законом је држава подељена на девет бановина, а назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца замењен је називом Краљевина

⁹⁵ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 124. стр.

⁹⁶ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 21. стр.

⁹⁷ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 127. стр.

⁹⁸ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 22. стр.

Југославија."⁹⁹ С обзиром да је ово стање, лични режим, било неодрживо на дуже стазе, Александар Карађорђевић доноси нови Устав, тзв. Септембарски устав. "Њиме је била прокламована монархија (изостављена је одредница парламентарна, јер влада није била одговорна парламенту, него само краљу). Законодавну власт вршио је краљ са дводомним народним представништвом, које су чинили Народна скупштина и Сенат. Скупштина је била бирана на непосредним изборима, док је за Сенат половину посланика постављао краљ, а половина је била посредно бирана у телима чију су већину чинили именовани функционери."¹⁰⁰ Атмосфера која је владала у земљи допринијела је да Александар Ујединитељ постаје омражен код једног дијела политичких представника, првенствено хрватских, с друге стране и комунисти нису, логично, симпатисали српског монарха. "Због многих ствари разуме се, краљ Александар је био трн у оку комунистима, поготову у Југославији, јер је то била истурена филијала Комитерне коју је водио Зиновјев и на све начине настојала је да разбије Југославију, као "империјалистичку творевину."¹⁰¹ Као што је наведено постојао је и међународни фактор који је отежавао ситуацију краљу Александру. Првенствено се мисли на Италију, која је помогла хрватском адвокату Анти Павелићу да оснује усташку организацију, а за узврат је очекивала територије. "У глави фашисте Бенита Мусолинија, присутна је мисао да Анте Павелић, кога он добро плаћа, може да послужи за одвајање Хрватске од Југославије и, разуме се, Далмације, и аутоматски је врати Италији. А за ту услугу, омогућио би Анти Павелићу формирање терористичке групе на тлу саме Италије."¹⁰² Нису усташе биле једине које су могле помрсити рачуне краљу Александру. "У то време, у Бечу су се већ стационирале две терористичке организације са подручја Балкана. То су Унутрашња македонска револуционарна организација, познатија као ВМРО и албанска иредентистичка организација "Косовари". Некако одмах, Павелић је ударио темеље својој организацији, коју је назвао усташе."¹⁰³ Као што је уочљиво читав низ организација, држава и политичара имали су различите интересе, али су се у једном слагали, а то је да краљ Александар Карађорђевић мора бити уклоњен.

⁹⁹ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 22. стр.

¹⁰⁰ Мирослав Младеновић, Жељко Иваниш, Вања Роквић, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011., 23. стр.

¹⁰¹ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 92. стр.

¹⁰² Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 95. стр.

¹⁰³ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 94. стр.

6.2 краљ Александар I Карађорђевић

Рођен је 17. децембра 1888. године на Цетињу. Већ у најранијој младости са породицом напушта Црну Гору и сели се у Женеви. У Швајцарској завршава основну школу, а након тога, 1903. године, после Мајског преврата, и преузимања српског пријестола од стране његовог оца, краља Петра I Карађорђевића, наставља школовање уз помоћ приватних учитеља. Ипак млади принц, у жељи за наставком школовања напушта Србију и одлази у Санкт Петербург. Тамо похађа гимназију и војну школу. "Престолонаследник је постао 1909. године када се његов старији брат Ђорђе одрекао престола након више неприличних поступака."¹⁰⁴ Рекло би се да је његова жеља за разрачунавањем са политичким противницима, и неприкосновеним одлучивањем, као и тежња остварењу личног сна о заједничкој држави јужнословенских народа управо оцртавала његов карактер. "У сећањима његових учитеља и школских другова остала је забележена његова посебност карактера која се огледала у комбинацији стидљивости, осветољубивости и наглости реакција."¹⁰⁵ Учествовао је у балканским ратовима и Првом свјетском рату као командант Прве армије и врховни командант српске војске. 22. јуна 1914. године краљ Петар га именује регентом, због болести и немогућности управљања државом. "Прогласио је 1. децембра 1918. уједињење Срба, Хрвата и Словенаца и сматран краљем Ујединитељем."¹⁰⁶ Покушавао је одржати у животу Краљевину СХС, касније Краљевину Југославију, залажући се за унитарно државно уређење и јединство народа, односно стварање новог националног идентитета "Југословена". У спољној политици се доста ослањао на Француску, а познато је да је утицао на склапање међудржавних одбрамбених савеза (Мала антанта од 1921., Балкански савез 1934. године). Убијен је у Марсеју 9. октобра 1934. године.

6.3 Припрема и извођење Марсејског атентата

Наиме, као што је већ речено постојало је много фактора који су утицали да дође до атентата на краља Александра Карађорђевића у Марсеју, међутим, чини се да је од пресудног значаја била воља хрватског представника Анте Павелића, који би уклањањем Краља, ослободио пут стварању неке нове државе. Касније ће до тога заправо и доћи, али под мноштвом додатних околности (стварање НДХ). Уз то, свој интерес видјела је и

¹⁰⁴ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 402. стр.

¹⁰⁵ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 401. стр.

¹⁰⁶ Момчило Павловић, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014., 128. стр.

терористичка организација ВМРО, која је константно била забрањена, и суочавана са нетрпељивошћу Београда, који није подносио постојање и дјеловање, организације која има изразито антидржавно дјеловање. Све ово се поклопило и са интересима неких великих сила, које су краља Александра видјеле као противника, који јача односе са савезницима из Првог свјетског рата, првенствено Француском, који брине о могућем покушају ревизије мировног споразума склопљеног у Версају, па сходно томе учествује у склапању одбрамбених савеза. "Укратко, Александар је био сметња и брана усташком дивљању, бугарским терористима као и експанзији, Хитлеровој и Мусолинијевој."¹⁰⁷ То је било довољно да организована група добије полигон за вјежбање и припрему атентата. "Ускоро, главни полигон усташких легионара било је место Пуста, неколико километара од југословенске границе. На том мајуру терористи су обучавани у руковању оружјем, бомбама и динамитом, италијанског порекла."¹⁰⁸ До самог договора и организације атентата долази у Италији, након што је објелодањено да ће краљ Александар путовати у званичну посјету Француској. У ово убиство је била умјешана личност која је представљала извршну власт Италије на највишем нивоу. "Галеаца Ћане, министар иностраних послова Италије, иначе Мусолинијев зет, био је умешан у припрему убиства Краља."¹⁰⁹ Он је позвао Анту Павелића и Вачну Михајлова (вођу ВМРО-а) у Рим, да би утаничили како спровести замишљено у дјело. Коначно до извршења атентата долази у Марсеју, када на Краља, из непосредне близине бива испаљено неколико хитаца из пиштоља, у тренутку кретања његовог аутомобила, који је био дио свечане поворке. У том метежу, је настрадао, случајно или не, и француски министар спољних послова Луј Барту. Крајњи извршилац атентата звао се Владимир Георгијев Черноземски. Чини се као да и овај примјер потврђује да је некада завјера, преврат и насиље итекако средство политике, средство или алат који доприноси остварењу неких политичких циљева. Барем као индиректна посљедица овог атентата се може навести, слабљење унитарне власти у Краљевини Југославији, која је остављена намјесништу да влада, које у будућности доприноси повећању утицаја Хрватске и добијању нових уступака, који ће кулминирати стварањем квислиншке државе НДХ. Овом насилном акту погодновало је и поклапање интереса са спољним "пријатељима".

¹⁰⁷ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 96. стр.

¹⁰⁸ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 95. стр.

¹⁰⁹ Боровоје Марјановић, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Беокиња, Београд, 2006., 96. стр.

Закључак

На крају овог рада неопходно је сумирати, шта је постигнуто, односно до каквих закључака се дошло на основу сагледавања чињеница које чине предмет дипломског рада. Теза је била, да у политици постоје одређена средства, која су углавном насилна и нелегална а ипак заузимају своје мјесто у унутрашњој политичкој арени, а и на међународној политичкој позорници. Сматрам да су појмови који су од круцијалне важности за препознавање, односно разликовање адекватно дефинисани, те је стога и спријечена евентуална манипулација терминима, која је итекако присутна у данашњим мас медијима. Иако завјеру, завјеренике, преврат и атентат прати негативна конотација, како у свакодневном животу, тако и у политичкој сфери дјеловања, може се закључити да наведени акти постају прихватљиво средство политичке борбе, барем за један од супротстављених политичких ентитета, ако види да је уз помоћ њих могуће остварити зацртане циљеве. Ако, завјера и преврат буду реализовани како је замишљено, па се још након извршеног дјела придобије подршка већине у обичном народу, аутоматски у очима већине се губе префикси: насилно, тајно, забрањено, и то барем наизглед постаје дозвољено средство политике. Наравно такви политички потези никада неће бити у складу с позитивним правом једне државе, међутим сам метеж који настаје приликом одвијања завјере и преврата, као и низ других незадовољстава, код јавног мјења ствара утисак оправданости до тада нелегалног политичког дјеловања за рад вишег добра. Иако друштва у којима су се одиграли преврати и завјере који су обрађивани овим радом нису била на завидном степену по развијености демократије, или неки ће рећи нису била демократска уопште, барем гледајући из данашње перспективе шта је демократија и владавина права, притисак народа и незадовољство се итекако осјећало. Управо Сарајевски атентат и Мајски преврат указују на то да мишљење народа о политици која се води има значајан утицај на оне који је креирају а такође и на њихову опозицију. Данас Гаврило Принцип заузима херојско мјесто у српској историји, али његов акт је био одраз жеља и намјера све босанске омладине, о ослобођењу и уједињењу. Завјереници из 1903. иако потпомогнути сопственим мотивима, ослушкивали су и жеље и стрепњу народа. Сходно томе, мала је граница између нелегалног и легалног у политици, уколико постоји подршка широких народних маса за конкретно забрањено дјеловање који носи политичке импликације. С друге стране и упркос постојању унутрашње подршке за одређено нелегално дјеловање, ако се оно супротставља интересима међународних фактора, прије свега великих сила, оно бива с њихове стране, у најблажем случају осуђено, или се користе и тежи одговори као што су: замрзавање дипломатских односа, економска блокада, рат...

Показало се да народ није једини који може не само пружити легитимитет одређеном нелегалном политичком средству, већ и привидан легалитет, па извршиоци завјере или преврата прођу некажњено. У случају Сарајевског атентата показало се да и уз потпору становништа, српске националности, није дошло ни до привидног легализовања самог атентата. Првенствено због тога што се атентат одиграо на тлу БиХ, тада анексиране од стране велике и моћне државе, у којој је поштовање позитивних правних аката било обавезно и искључиво. "Аустро-Угарска је била нелегитимни завојевач Босне и Херцеговине, али је зацело била и правна држава."¹¹⁰ Сходно томе да се закључити, да осим унутрашње или међународне подршке, уз квалитет организације завјере или преврата, и јачина државних институција и политичка култура утичу на успјешност остварења неког од нелегалних политичких средстава. Можда управо због тога данас се све рјеђе сусрећемо са овим обликом испољавања и борбе у вези са политичким ставовима и циљевима. Велике силе, у складу са својим интересима одређују шта је за њих легално а шта нелегално политичко дјеловање, очигледно је да се међународни односи, барем у пракси, заснивају на консензусу великих међународних играча, који опет, своју позицију заснивају на количини меке и тврде моћи коју посједују, те сходно томе тумаче и међународно право. На примјеру Марсејског атентата уочљив је велики допринос страних сила његовом остварењу. Иако је и на унутрашњем плану било оних који су са радошћу дочекали вијест о убиству краља Александра Карађорђевића, прије свега Хрвата, не може се тврдити да је тај нелегални чин имао свеопшту подршку народа. Међутим Краљевина Југославија као, ипак мала земља са ограниченим међународним утицајем није успјела осујетити планове "великих". Из обрађеног се такође да закључити да без обзира на постојање замишљених циљева који се теже остварити нелегалним политичким дјеловањем, често долази и до сасвим неочекиваних резултата, које готово нико није ни сањао. Први свјетски рат изби недуго након Сарајевског атентата, то свакако није била намјера младобосанаца, па се њиховој младости и необавјештености може приписати и непознавање међународних прилика. Сва три атентата, обрађена овим радом, имала су политички мотивисане налогодавце или извршиоце и успјешно су спроведена у дјело, због постојања фактора који су допринијели томе, а већ је о њима било говора. То недвојбено указује да се завјера и преврат заиста користе као средства уз помоћ којих је могуће остварити одређене политичке циљеве, данас, чини се, не тако често као некада у прошлости, али то не умањује њихов значај као политичких средстава.

¹¹⁰ Драган Симеуновић, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015., 340. стр.

Литература

Драшковић М. Радован, *Преторијанске тежње у Србији-Апис и Црна рука*, Жагор, Београд, 2006.

Иваниш Жељко, Младеновић Мирослав и Драгишић Зоран, *Политички систем*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, 2006.

Јовановић Ж. Милан, *Пуковник Апис*, Прометеј, Нови Сад, 2015.

Ковић Милош, *Гаврило Принцип, документи и сећања*, Прометеј, Нови Сад, 2014.

Марјановић Боривоје, *Југословенски атентати: од Карађорђа до Слободана Милошевића*, Београд, 2006.

Митровић М. Драган, *Увод у право*, Правни факултет универзитета у Београду, Београд, 2013.

Младеновић Мирослав, Иваниш Жељко, Роквић Вања, *Развој институција и изградња политичког система Србије*, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2011.

Павловић Момчило, *Савремена историја Србије-радни материјал за студенте*, Универзитет у Београду-Факултет Безбедности, Београд, 2014.

Парезановић Марко, *Политички преврат - савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.

Симеуновић Драган, *Српска државотворна мисао*, Наука и друштво, Београд, 2015.

Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Симеуновић Драган, *Теорија политике-ридер I део*, Удружење наука и друштво, Београд, 2002.

Стајић Љубомир, *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2011.

РТС, ТАНЈУГ, Гардијан, *Војска преузела контролу у Зимбабвеу, Мугабе у притвору*, 2017. преузето 15. новембра, 2017., са

<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2939810/zimbabve-vojska-tvr-di-da-drzi-mugabea-i-njegovu-zenu.html>.